

**ГІРСЬКА ШКОЛА КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ:
СТРАТИТИ НЕ МОЖНА, ПОМИЛУВАТИ.
РОЗДУМИ НАД ТИМ, ДЕ СТАВИТИ КОМУ**

Інна Червінська,

кандидат педагогічних наук, доцент
Прикарпатського національного
університету
імені Василя Стефаника,
куратор міжнародного проекту
«Гірська школа Українських Карпат».

Гірські школи – особливий феномен як у педагогічній теорії, так і в шкільній практиці.

Географічне положення й соціально-економічний статус – це ті ключові аспекти, що відіграють значну роль у функціонуванні цих навчальних закладів. І якщо перший із них характеризується виключно місцем розташування школи, то другий залежить від значної кількості чинників: стану соціально-економічного розвитку конкретного регіону, загального духовно-морального рівня населення села чи селища, природного й предметного середовища, особливих умов функціонування навчально-виховного закладу. Все це активно впливає на розвиток гірської школи та на процес розв'язання психолого-педагогічних та соціально економічних проблем, що стоять перед нею.

Школа в горах – це не тільки педагогічне, економічне, географічне, чи соціальне поняття. Майже завжди її головною місією було формування людини, яка залишається жити у гірському селі й буде працювати для сільського соціуму. Проте в нинішніх умовах це завдання школи реалізується недостатньо повно. У зв'язку з цим, постає гостра проблема, як узгодити інтереси суспільства, що повільно перебудовується, з інтересами молоді особистості, яка змалечку бачить невлаштованість сільського життя і на відміну від попередніх поколінь, хоче задовольнити потреби свого розвитку з найбільшими перспективами.

Розглядаючи освітню діяльність гірської школи як важливий чинник соціальних перетворень, необхідно враховувати той факт, що можливості її впливу на розвиток сільського соціуму значні, проте і труднощі, з якими зустрічається така школа, також немалі.

Проблема збереження і підтримки гірських шкіл Карпатського регіону є надзвичайно актуальною й в контексті сучасних освітніх реформ та децентралізації. Створення об'єднаних територіальних громад повинно стати певним кроком на шляху до покращення умов життєдіяльності жителів гірських сіл та розширення можливостей для здобуття якісної освіти учнями гірських шкіл. Однак ніяк не можна допустити закриття шкіл або ж тотальне їх укрупнення. Адже доки в селі працює школа, доти живе село. Тому під час модернізації шкільної освіти у контексті децентралізації, необхідно

враховувати унікальність й відмінність Карпатського регіону від інших регіонів України.

Так лише на території Івано-Франківської області з понад 800 шкіл, 300 з яких знаходяться у віддалених гірських районах, де навчаються учні, працюють учителі, живе сільська громада з своїм унікальним етнокультурним середовищем та соціумом.

Для реалізації визначених завдань нами розроблено регіональний проект експериментального майданчика *«Розвиток особистості молодшого школяра в умовах гірського середовища»*, який плануємо розгорнути на базі шкіл двох гірських районів Івано-Франківської області. Метою створення експериментального майданчику є: дослідити вплив природного гірського середовища й унікального соціокультурного простору Карпатського регіону на розвиток особистості молодшого школяра.

Школи гірського регіону Українських Карпат працюють у специфічних умовах. Вони зберігають самобутні традиції, мають особливий характер навчальної і трудової діяльності. Адже в умовах віддаленого гірського села школа стає головним осередком культури, духовності. Безумовно, це пов'язано із загальною соціально-економічною ситуацією на селі, з повільним розвитком багатокладності господарства, його технічним забезпеченням.

Тому насамперед потрібно позбутись вузькопрагматичного призначення гірської школи, допомогти їй у всебічному розвитку особистості, забезпечити доступність якісної освіти для дітей, що проживають у гірській місцевості.

З метою надання умов для різнобічного розвитку дитини шкільного віку, забезпечення потреб обдарованих дітей, на базі загальноосвітніх шкіл продовжувати створювати не тільки опорні школи, а й відкривати нові та модернізувати вже існуючі навчально-виховні комплекси, куди за нашим переконанням повинні входити дитячий садок, школа, позашкільні освітні установи, заклади клубного типу (дитяча музична школа, художня школа, театральна студія, спортивні гуртки та секції), відкривати спеціалізовані школи з поглибленим вивченням окремих предметів та відкриттям технологічних класів, учнів яких навчатимуть столярної справи, різьбярства, писанкарства, ліжникарства, швейної справи. Це сприятиме не тільки збереженню та відродженню народних промислів та ремесел, якими так багаті гірські села, а й забезпечить певну професійну підготовку школярів. Для цього потрібно створити або ж відновити успішно діючі раніше майстерні з усім необхідним для навчання обладнанням.

Відкриття таких загальноосвітніх спеціалізованих профільних шкіл з поглибленим вивченням окремих навчальних предметів та прикладних ремесел дасть змогу створити сприятливі умови для оволодіння системою наукових знань, забезпечити підготовку учня як майбутнього професіонала, що значно полегшить його адаптацію до життя у гірському соціумі.

У навчальних закладах гірського регіону можна запровадити поглиблене вивчення предметів за такими профілями: філологічний,

суспільно-гуманітарний, біолого-хімічний, фізико-математичний, спортивний і технологічний. Адже йдеться не просто про навчання, а фактично про закладення підвалин життєвого успіху. Необхідно закріпити на офіційному рівні мінімальний перелік надання освітніх, культурних та спортивних послуг учням гірських шкіл, які вони можуть отримувати безкоштовно в освітньому закладі.

Для реалізації визначених завдань, пропонуємо на території гірського регіону Івано-Франківської області реалізувати модель проекту «Школа як центр соціокультурного та економічного розвитку гірської громади» у контексті дії «Програми сталого розвитку Карпатського регіону» до якого залучаємо науковців та педагогів країн Європи та США. Для успішної реалізації проекту підготовлено супровідні документи, певні дорожні карти та угоди щодо подальшої співпраці та залучення педагогів з Польщі, Словаччини, Словенії, США.

Цей напрям дослідження може стати базою для створення пілотного проекту довготривалої дії на теренах Прикарпаття, а згодом й інших територіях гірських регіонів України та зарубіжжя. Що на наш погляд сприятиме налагодженню належних умов для здобуття учнями якісної освіти незалежно від місця їх проживання. У цьому напрямку маємо добру підтримку громадської організації Фонду «Відкрита політика», яка розширює співробітництво з ЮНІСЕФ. Завдяки активній діяльності генерального директора фонду Ірини Жданової проблема віддалених гірських шкіл неодноразово презентувалася на різноманітних громадських та освітніх форумах та була представлена на розширеному засіданні Комітету з питань науки і освіти «Про фінансове забезпечення науки і освіти у 2017 році» (Київ, 21 лютого 2017). Вже впродовж року ми активно співпрацюємо з цим фордом, готуємо необхідні експертизи та пропозиції щодо підтримки та розвитку гірських шкіл. Зокрема було підготовлено конкретні пропозиції щодо забезпечення рівного доступу до якісної освіти різним категоріям дітей.

В Україні 27 районів мають статус гірських чи напівгірських. І всі ці райони мають спільні проблеми – починаючи з фінансування закладів освіти, медицини, культури й закінчуючи питаннями інфраструктури, зайнятості населення тощо. У цьому контексті хотілося б звернути увагу громадськості на умови навчання учнів гірських шкіл та підтримку обдарованих дітей з віддалених гірських регіонів. Адже історія має чимало прикладів відомих і успішних людей, які були вихідцями з маленьких гірських сіл чи містечок.

З цією метою пропонуємо:

створити банк даних обдарованих дітей;

організувати підтримку обдарованих дітей, вихідців з гірських сіл на всіх рівнях – від регіонального до загальнодержавного;

призначити для талановитих дітей з гірських регіонів іменні та соціальні стипендії;

розширити доступ учнів гірських шкіл до якісної дистанційної освіти;

підготовка інноваційного контенту, інноваційного програмного забезпечення;

створити віртуальні класи, налагодити діяльність програми «Клас-рум» в контексті ідей освітнього форуму «Цифрове перетворення освіти».

Через гірський рельєф, складні погодні умови, погані дороги, віддаленість територій, а це як мінімум 7-15 км (с. Микуличин одне з найбільших за протяжністю гірських сіл на Україні, а у віддаленому гірському селі Космач працює 7 шкіл), не завжди можна організувати довіз дітей до шкіл.

Тобто постає питання територіальної доступності для здобуття освіти.

Наступний аспект на якому зосереджена наша увага це проблема відповідальності батьків за розвиток, виховання та освіти своїх дітей. Організація відповідної просвітницької роботи з молодими батьками школярів, формування у них почуття відповідальності за долю та життєвий успіх їх дітей, визначення основних засад усвідомленого батьківства.

Адже високогірні райони – це у переважній більшості – депресивні регіони, з проблемами безробіття населення. Багато батьків виїжджають на заробітки за кордон залишаючи дітей без відповідного догляду та опіки. А це вже царина спільної діяльності соціальних педагогів, практичних психологів, громадських та релігійних організацій, шляхом налагодження педагогічної взаємодії та соціального супроводу цих дітей. Тому що сім'ї з гірського села і міські сім'ї відрізняються не тільки побутом дітей і дорослих. Діти з гірських сіл більш залучені до спільної з дорослими праці, мають ширше коло сімейних обов'язків, їхня соціалізація відбувається значною мірою через участь у загальносімейній трудовій діяльності. Відповідно робота з такими проблемними сім'ями повинна передбачати психологічну підготовку вчителя, усвідомлення ним необхідності організації педагогічного керівництва сімейним вихованням; дійове керівництво вихованням дітей з таких сімей, створення цілеспрямованої системи роботи з проблемними сім'ями; спонукання вчителів до творчого пошуку, критичного аналізу роботи з неблагополучною сім'єю, вивчення кращого досвіду сімейного виховання. Як стверджував Оскар Уайльд, найкращий спосіб зробити дитину хорошою – це зробити її щасливою. Налагодження гармонійних відносин батьків та дітей – є запорукою щасливого майбутнього як батьків, так і дітей, а в кінцевому результаті - всієї громади гірського села.

Ще однією проблемою гірських сіл є полікультурність Карпатського регіону, що в контексті військових дій та подій на Сході країни набрала ще більшої ваги та значимості.

Формування толерантного ставлення до представників інших національностей, етнічних груп, носіїв інших мов та культур для багатонаціональних та багатоетнічних гірських регіонів Буковини, Закарпаття та Прикарпаття є одним із провідних завдань педагогічної громадськості.

За даними етнологів, у Карпатському регіоні проживає більше двох десятків етнічних груп та «вкраплень» інших національностей, чії діти спільно виховуються у дошкільних навчально-виховних закладах та навчаються в школах. Завдяки виваженій політиці органів місцевого самоврядування між етносами фактично немає соціальної напруги, міжетнічної ворожнечі тощо. Представники різних етносів зазвичай толерантно ставляться до мови, культури, віросповідання, звичаїв і традицій своїх територіальних сусідів з інших етнічних груп.

Полікультурний підхід дає можливість як педагогові, так і його учням відмовитися від звички безумовного пріоритету лише власних культурних цінностей і традицій, толерантно ставитися до інших людей, що взаємодіють між собою і сприяють взаємозбагаченню представників різних національностей, тобто формуванню полілогічного способу осмислення дійсності. Цього вимагають не лише умови проживання на території Українських Карпат, а й та обставина, що значна частина дорослого населення у зв'язку з безробіттям змушена заробляти на життя за кордоном, де також постає необхідність вивчення інших мов, ознайомлення з новими звичаями, традиціями, культурними цінностями. Досвід спілкування з іншими культурами переноситься на рідний ґрунт, що має не лише позитивні, а й негативні наслідки. До таких наслідків призводить нерозуміння чужих традицій та необдумане перенесення їх у власне етнічне середовище.

Сьогодні значно зростає потреба у фахівцях, які здатні адекватно здійснювати навчально-виховний процес у полікультурному суспільстві з урахуванням розмаїття етнічних, расових та релігійних засад. У сучасному соціокультурному середовищі полікультурність стає невід'ємним компонентом професіоналізму. Це дає підставу розглядати проблему підготовки вчителя до роботи в полікультурному середовищі як одну з ключових.

Ще однією проблемою, яка потребує вирішення є розвиток професійної компетентності та фахової готовності педагогів до роботи в гірських школах. Підготовка педагогів до професійної діяльності в умовах гірського середовища є нагальною потребою сучасної системи освіти України.

Нові підходи до організації і здійснення навчального процесу в школі гірського регіону вимагають якісної перебудови системи підготовки вчителя. Спрямованість на особистісно орієнтовану модель навчання, впровадження сучасних технологій потребують від фахівця цілісного бачення навчання як інтегрованого процесу, який різнобічно впливає на дитину.

Спробу вирішити окреслену проблему зробив Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Ректорат уклав угоду з Верховинською районною державною адміністрацією, районним відділом освіти (район має статус гірської зони) про підготовку педагогічних кадрів. З цією метою була створена очно-заочна школа «Майбутнього педагога». Для випускників шкіл цього гірського району, організовано підготовчі курси,

тренінгові заняття, що значно покращило підготовку школярів до вступу на навчання у вищі навчальні заклади, збільшило кількість студентів.

Університет здійснює підготовку майбутніх учителів початкових класів із врахуванням специфіки роботи в умовах гірського середовища. З метою глибшого вивчення умов роботи в гірських школах студентам читаються спецкурси: «Гірська школа: особливості та проблеми діяльності», «Жителі гір: психологія, традиції, звичаї», «Народно-педагогічні традиції горян як засіб збереження їх самоїдентичності», «Освітній та соціальний простір гірської школи».

Проблема гірської школи посідає належне місце і у тематиці курсових, дипломних і магістерських робіт. З метою кращої підготовки майбутніх учителів до роботи в гірському середовищі організовуються різні види практик – краєзнавчо-землезнавча, фольклорна, навчально-педагогічна і виробнича.

Науковцями Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника за підтримки ректора І.Є.Цепенди, впроваджується на теренах Івано-Франківської області проект «Гірська школа Українських Карпат: стан, проблеми, перспективи розвитку», започаткований почесним професором університету В.Д.Хрущем. Це перший і єдиний на Україні, зрештою і у східноєвропейських країнах Карпатського регіону, комплексний проект, що спрямований на вивчення впливу гірського середовища на розвиток, навчання і виховання школярів.

Провідні фахівці університету в рамках діяльності Міжнародного проекту «Гірська школа», разом із учителями гірських шкіл продовжують працювати над пошуком варіативних моделей організації навчально-виховного процесу у віддалених школах, апробують досвід кращих, досліджують, впроваджують педагогічні інновації у практику роботи школи з метою покращення надання якісних освітніх послуг та організації дозвілля для мешканців гірського регіону. До цієї пошуково-дослідницької роботи широко залучаються і майбутні педагоги. Конкретною формою цього дослідження є підготовка «Соціально-педагогічного паспорта гірської школи», наповнення його змістом, аналізом отриманих даних, формування висновків та пропозицій.

Очікуваний соціальний ефект від реалізації проекту полягає у зверненні уваги на специфіку роботи гірських шкіл; на покращення розвитку молодших школярів; підвищення трудової та природоохоронної свідомості учнів, що сприятиме виконанню програми «Сталого розвитку Українських Карпат» та створенню у подальшому «Міжнародної асоціації гірських шкіл» із залученням країн Карпатського, Альпійського, Балканського та інших гірських регіонів Європи.

З метою підвищення ефективності роботи над проблемою дослідження, учасниками проекту розроблено рекомендації для педагогічної громадськості, керівників управлінь освіти Карпатського регіону «Про врахування впливу гірського природного і соціального середовища на

розвиток, навчання і виховання учнів». Однак вони ще потребують свого практичного втілення.

Українські вчені разом з американськими колегами проводять наукові дослідження у сфері освіти та соціокультурного розвитку гірських регіонів України і США. Спільно з Європейським комітетом гір (Швейцарія), Центром дослідження гір Аппалач (США) та за участю Міністерства освіти і науки України, Інституту проблем виховання НАПН України, Посольства США в Україні, управління освіти і науки Івано-Франківської, Чернівецької, Львівської та Закарпатської ОДА, Інститутів післядипломної педагогічної освіти цих областей проведено два Міжнародні освітні форуми присвячені зазначеній проблемі.

Практика показує, що на сучасному етапі забезпечити розвиток територіальної громади та школи в гірській місцевості лише за рахунок класичних форм її організації без належного фінансування та централізованого управління нею неможливо. На часі вироблення цілісної освітньої політики окремих гірських регіонів і запровадження громадсько-державної форми управління ними.

Впродовж тривалого часу роль гірських регіонів у соціальному, освітньо-культурному розвитку у багатьох країнах не визнавалась або принижувалась. Карпати, які знаходяться в самому центрі Європи, добре ілюструють окреслені проблеми, які можливо не дуже добре видно з київських пагорбів та нажаль вони чіткі й нагальні для жителів гір.

Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в країні за останні десятиріччя, суттєво загострили освітні проблеми жителів гірської місцевості, зумовили значні зрушення у дослідженні цих територій.

Тому варто звернути увагу на необхідність дослідження регіональних особливостей розвитку освіти, створення в цих регіонах ресурсних центрів, оптимального освітнього простору в гірській місцевості. Реалізація окреслених завдань дозволить накопичити достатній фактичний матеріал для проведення порівняльного аналізу наукових концепцій, підходів, розробок та практичного досвіду з проблем життєдіяльності гірських територій України з іншими країнами Європи і США.

Використання світового досвіду щодо врахування впливу на людей природно-кліматичних умов гір, способу господарювання і життєдіяльності сприятиме покращенню системи їх розвитку. Адже значна частина гірських регіонів Українських Карпат є депресивними в розумінні зайнятості населення, монофункціональності господарювання, характеризуються складними демографічними процесами. Якість гірського населення різко знижується. Гори неминуче впливають на життєдіяльність, психіку, світогляд горян. А збереження історико-культурної спадщини може бути дієвим інструментом забезпечення сталого, збалансованого розвитку гірських територій Українських Карпат

Адміністративно-територіальну реформу проводити треба, але при цьому враховувати специфіку кожного населеного пункту в гірських

районах. Відповідно постає нагальна потреба у розробці та впровадженню державної програми підтримки розвитку Українських Карпат.

До прикладу, навіть за умови якісної оптимізації мережі навчальних закладів у гірському регіоні, виникають труднощі із недофінансуванням програми «Шкільний автобус», не враховується погана якість доріг (в деяких випадках – бездоріжжя, автобуси ламаються, запчастини дороги, але їх потрібно купувати, водієві зарплату платити, а дітей ще треба й довозити по 3-5 кілометрів до того місця, де стоїть автобус). То в підсумку виходить, що вигідніше школу утримувати, ніж усі ці витрати фінансувати, – стверджують місцеві фінансисти та управлінці.

Необхідно привернути увагу громадськості, представників владних структур до ситуації щодо фінансування освітньої галузі, в тому числі дошкільних навчальних закладів, позашкільних освітніх установ, закладів культури та дозвілля у всіх гірських районах Закарпаття, Прикарпаття й Буковини. Виникає необхідність створення громадської організації Карпатського Форуму народовладдя для організації проведення роботи зі збереження гірських районів як окремих адміністративно-територіальних одиниць при проведенні адміністративно-територіальної реформи в Україні та подальшого розвитку гірських територій Карпатського регіону України.

Потрібно також продумати спеціальний режим інвестицій для гірських районів, що стане запорукою їх розвитку, стабільності й піднесення. Поштовх у соціально-економічному і культурному розвитку гірських населених пунктів дозволить стимулювати виробництво екологічно чистої продукції, вирощеної в горах, сприятиме потужному розвитку туризму, створенню додаткових робочих місць та значному поліпшенню рівня життя та якості освіти гірського населення. Жителям гір це потрібно для того, щоб вижити, не втратити свою ідентичність та самобутність. Тому необхідно об'єднатися. І це не повинен бути ще один політичний проект, тут неважливий світогляд і політична приналежність, тут важливо озвучити проблеми, не приховувати їх, а намагатися вирішити. Щоб не стояти з протягнутою рукою, а щоб почувати себе жителями цивілізованої держави в центрі Європи.

Проблема розвитку й підтримки гірських шкіл Карпатського регіону є надзвичайно близькою й болючою й для мене особисто. Так як я народилася у гірському селищі Путила, що на Буковині у родині педагогів, і вже багато років займаюся дослідженням проблем гірських регіонів, як куратор проекту та експерт. Тож ті проблеми, про які нині йдеться, я знаю з власного досвіду, неодноразово ініціювала їх розгляд на різних рівнях, розпочинаючи з районного й закінчуючи столицею.

Оприлюднення вказаних проблем зумовлено необхідністю подальших спільних дій очільників районних, обласних рад щодо збереження гірських районів під час проведення децентралізації державної влади та адміністративно-територіальної реформи. Всіх зацікавлених зібрати разом повинні ГОРИ. І хоч зазвичай у природі гори роз'єднують. Та незважаючи на

те, що нас розділяють Карпати, нас повинні об'єднати спільні проблеми, які для всіх гірських населених пунктів є подібними.

А вирішення їх розпочинається із збереження у віддаленому гірському селі школи. І від того, де буде покладена кома у цьому рішенні залежить доля й подальший життєвий успіх багатьох людей, що не дозволяє нам залишатися байдужими.

Тож від нашої взаємодії, спільної праці та громадської активності залежить, де буде покладено кому у рішенні щодо збереження та розвитку гірських шкіл Карпатського регіону.

Інна Червінська, кандидат педагогічних наук, доцент Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, куратор міжнародного проекту «Гірська школа Українських Карпат».